

ROYALL TYLER ÉS A MAGYAR PÉNZÜGYI KRÍZISEK A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT

Aligha volt még egy olyan amerikai állampolgár, aki szorosabban és több szálon kötődött Magyarországhoz a két világháború közötti időszakban és a második világháború idején, mint Royall Tyler (1884–1953).¹ Tyler apai ágon egy jól ismert új-angliai család leszármazottja volt. Dédapját, aki szintén a Royall Tyler nevet viselte, gyakran az első amerikai színdarabíróként emlegetik az 1787-es *The Contrast* című műve nyomán. Anyai nagyapja révén szlovák vér is folyt az ereiben, és bár túlzás lenne azt állítani, hogy származása határozta meg a sorsát, az tény, hogy ez az ilyen felmenőkkel rendelkező ember lett – amerikai állampolgárként – a Duna-térség egyik legavatottabb szakértője. Édesapja korai halála után Tyler 14 évesen Nagy-Britanniába utazott tanulni, ahonnan (egy-egy rövidebb látogatást leszámítva) soha nem tért vissza hazájába. Már legfiatalabb éveiben is vegyes érzelmek dúltak benne az Egyesült Államokat illetően. „Nem hiszek az amerikai moralitásban”, írta egyik barátjának, „nem szeretem az amerikaiakat”.² Túl sok intoleranciát tapasztalt ahhoz, hogy a befogadó európai miliő után visszavágyjon a tengerentúlra. Fiatal évei alatt megtanulta az európai vezető nyelvek mindegyikét, és Anglia mellett rövidebb-hosszabb időt töltött el Spanyol-, Francia- és Németországban is, majd 1906-ban Párizst, illetve később egy attól nem túl messze eső kis tanyát választotta állandó lakhelyének, noha a második világháború végéig sokszor hosszú hónapokat töltött más országokban. Minden bizonnyal ez is oka volt annak, hogy soha nem érzett valódi szoros kötődést egyik lakhelyéhez sem, inkább csak sodródott Európa különböző földrajzi helyei és kultúrái között. Fiatal felnőttként saját maga fogalmazta meg önmagáról: „Számkivetett vagyok, hontalan”.³ Később ezt még kiegészítette azzal, hogy „csavargó életet éltem, és egyáltalán nem sajnálom, hogy ezt választottam”.⁴ 1914-ben feleségül vett egy olasz származású elvált asszonyt, Elisina Palamidessi de Castelvecchiót, akivel ekkor már évek óta együtt élt, és akitől 1910-ben egy

¹ Royall Tyler alakja még szinte teljesen feldolgozatlan a 20. századi magyar történelmekutatásban. A jelen tanulmány ezt az indokolatlan hiányt próbálja pótolni és így hozzájárulni az Egyesült Államok és Magyarország 1920-as és 1930-as évtizedek alatti magánkapcsolatainak mélyebb megismeréséhez.

² Bliss-Tyler Correspondence. Royall Tyler Mildred Barnesnak, 1903. aug. 19. (<https://bit.ly/2X4Dnj6>, letöltés 2019. okt. 4.) Mildred Barnes Bliss szinte egész életen át tartó barátságot jelentett Tylernek, és személyes levelezésük gazdag forrása Tyler életútjának.

³ Bliss-Tyler Correspondence. Royall Tyler Mildred Barnesnak, 1906. jún. 23. (<https://bit.ly/3aAW1TE>, letöltés 2019. okt. 6.)

⁴ *Royall Tyler: One Name, Two Lives*. Braidwood 2017. 99.

fiúgyermek is született. Tyler rajongott a művészettörténetért, azon belül a bizánci korszakért, amelynek az évek alatt az egyik legavatottabb szakértőjévé vált. Hivatalos munkája során azonban 1917-től mindvégig a diplomácia, a gazdaság- és pénzügypolitika terén tevékenykedett.

Tyler akkor került ugyanis az európai politikai élet körforgásába, amikor az Egyesült Államok 1917. áprilisi hadba lépése után szolgálatra jelentkezett. Őrnagyként szerelt le, és nyelvi készségei révén hírszerzési feladatokat látott el, elsősorban fogságba esett ellenséges katonák kihallgatásával és a begyűjtött információkra alapozott jelentések megírásával.⁵ A párizsi békekonzferencia idején továbbra is hírszerzéssel foglalkozott – ekkor már századosi rangban –, és különösen fontos volt a német delegációval fenntartott kapcsolata. Noha az Egyesült Államok nem vált a Népszövetség tagjává, számos amerikai vett részt mind a nemzetközi, mind más – az amerikai kormányzat szempontjából fontos – két- vagy többoldalú szervezetek életében. Így lett Tyler évekig a Népszövetség Jótéteti Bizottságának amerikai munkatársa. Miután a Népszövetség égisze alatt sikeresen lezajlott az 1922-ben megindított osztrák pénzügyi szanálás, a következő állomás Magyarország volt. 1924-ben megkezdődött a magyar pénzügyi rekonstrukció, melynek főbiztosa az amerikai Jeremiah Smith, Jr., míg helyettese Royall Tyler volt. Ezzel kezdetét vette Tyler magyarországi tartózkodása és tevékenysége, amely megszakításokkal ugyan, de a következő két évtizedben élete egyik legjelentősebb feladata volt.

Tylernek már egészen fiatalkorából voltak Magyarországgal kapcsolatos emlékei és ismeretei. Még gyermekkorában az Egyesült Államokban hallott magyar népzene és cigányzene, és már akkor felfigyelt a számára egzotikusnak tűnő nyelvünkre.⁶ Az angliai Harrows iskolában is akadtak magyar osztálytársai, az első világháború előtt pedig legalább kétszer átutazott Magyarországon, 1907-ben és 1912-ben. Korábbi emlékei és benyomásai bizonyára olyan országot sejtettek előtte, amelyet szívesen megismert volna közelebbről is. Mindez a vágy természetesen nem csupán kulturális nyitottságából és a magyar nyelvről alkotott véleményéből fakadt. Tylerben szintén erősen munkálkodott az az érzés, hogy hasznos munkát végezzen és segítsen másoknak. A népszövetségi megbízatása mindenképpen ilyen volt: fontosnak érezhette magát és munkáját, hiszen Európa újjáépítésében vett részt. A Népszövetségnek is szüksége volt Tylerre. Mivel a békekonzferencia alatt belekóstolt a háború utáni diplomáciába és különösen a Közép-Európát érintő kérdésekbe, majd a Jótéteti Bizottságban eltöltött évei alatt közelről is megismerkedett a földrészt érintő pénzügyi problémákkal, olyan sokat tapasztalt

⁵ *Noah J. Delwiche: Major Royall Tyler and Military Intelligence during the Great War. In: Robert S. Nelson – James N. Carder: Bliss-Tyler Correspondence. (<https://bit.ly/2JB1j5M>, letöltés 2019. jún. 14.)*

⁶ *Tyler, R.: One Name, Two Lives i. m. 19–20.*

férfivá vált, aki ideális munkatársnak tűnt. Budapesti és bécsi utazásai folytán helyismerettel is rendelkezett, ráadásul amerikai állampolgárként a Népszövetség szívesen foglalkoztatta, amely így tudta az Egyesült Államokhoz fűződő viszonyát legalább a privát szférában minél jobban fenntartani. De valószínűleg nyelvtudása volt a legfontosabb érv megbízatásában: beszélte az összes európai vezető nyelvet, és Magyarországon a német nélkülözhetetlen volt a magyar hivatalnoki gárdával való érintkezésben. Mivel a Magyarországra kinevezett főbiztos, Jeremiah Smith, Jr. nem beszélt németül, feltétlenül szükséges volt mellé olyan ember, aki ezt a hiányosságot pótolni tudta. Mindkét amerikai Új-Angliából származott, ami további garanciának tűnt, hogy jó csapatmunka alakul ki közöttük. Mindezek ismeretében nem is meglepő, hogy a Népszövetség számára Tyler személye „felbecsülhetetlen” lehetőség volt, míg ő maga úgy érezte, hogy el kell vállalnia a felkérést.⁷ Április 27-én hivatalosan is a Népszövetség magyarországi főbiztosának helyettese lett, és négy nap múlva megérkezett Budapestre.

Az 1924–1926-os népszövetségi pénzügyi rekonstrukció jól feltárt a magyar és angol nyelvű történetírásban egyaránt, így itt csak egy nagyon rövid összefoglalást adunk a bő két év munkájáról, némileg Tyler munkájára összpontosítva.⁸ Mindkét amerikai kerülte a sajtónyilvánosságot és a társasági életet, csendesesen és a körülményekhez képest a politikától teljesen mentesen végezték munkájukat. A népszövetségi pénzügyi rehabilitáció mindenképpen sikertörténetnek számít, hiszen a lefektetett elveket, valamint a kitűzött programot sikerült érvényesíteni és rövid időn belül megvalósítani: megnyílt a Magyar Nemzeti Bank, megszűnt az infláció, a költségvetés egyensúlyba került, sőt többletet produkált, a forint (majd az 1927-től bevezetett pengő) stabil fizetőeszköz lett, megindult a külföldi tőkebeáramlás, nőtt a lakossági megtakarítás és viszonylag alacsony volt a munkanélküliség.

Minden olyan alkalommal, amikor Smith Genfben látogatott a Népszövetség soros, negyedévi közgyűlésére, hogy beszámoljon a magyarországi helyzetről és fejleményekről, Tyler látta el Budapesten a vezetői feladatokat, amelyeket szívesen végzett. Élvezte a felelősséget és a feladat sokrétű megközelítését, ami a sikerhez vezetett. Néhány hónappal megérkezése után, mikor Smith Genfben szólította

⁷ The National Archives, (a továbbiakban: TNA), FO371, C2521/37/21, 9905. Clauzel Lord Cecil House ezredesnek, 1924. febr. 11.; Bliss-Tyler Correspondence. Tyler Mildred Barnes Blissnek, 1924. ápr. 9. (<https://bit.ly/2X7jmbU>, letöltés 2019. dec. 2.)

⁸ A népszövetségi pénzügyi szanáláshoz lásd League of Nations: The Financial Reconstruction of Hungary. General Survey and Principal Documents. Geneva 1926.; *Ormos Mária*: Az 1924. évi magyar államkölcsön megszerzése. Bp. 1964.; *György Péteri*: Global Monetary Regime and National Central Banking, The Case of Hungary, 1921–1929. Boulder, CO 2002.; *Petercz Zoltán*: Jeremiah Smith és a magyar népszövetségi kölcsön, 1924–1926: Egy jenki pénzügyi ellenőr a Magyar Királyságban. Debrecen 2018.

a kötelesség, büszkén írta egyik barátjának, hogy ő vezeti a kölcsönelszámolást, majd hozzátette: „Isten minden bizonnyal számos feladattal kívánt megbízni, és a jelenlegi különösen tetszik. Állami költségvetés, monopóliumok, vasutak stb. a napi betevőm és én örömmel fogyasztom mindezt.”⁹ Természetesen volt az itt létnek fonák oldala is. A személyes magányon túl – hiszen feleségét és gyermekét csak ritkán és rövid időre láthatta –, Tylernek sokszor hiányzott a nyugati miliő. Az akkori Magyarország a legtöbb amerikai számára a Kelet és Nyugat találkozásánál helyezkedett el, egy egzotikus ország volt Európa és Ázsia között, egy (fél)feudális állam – nagyvárosi luxust és vidéki nyomort produkálva: kifinomult kultúra a fővárosban és elbűvölő barbarizmus a falun.¹⁰ Tyler véleménye az első Magyarországon töltött néhány hónap után az volt, hogy az ország és az itteni helyzet „bármennyire kemény dió is, megéri feltörni”.¹¹ Smith olykor egészségügyi okok miatt is hosszabb pihenőkre kényszerült, ilyenkor szintén Tyler vette át a feladatok összefogását és ellátását. A Bethlen-féle kormánnyal kapcsolatosan vegyes érzelmeket táplált. Egyrésztől elismerte, hogy a fél-demokratikus, meglehetősen autokratikus államformának voltak hátrányai, ugyanakkor „amikor szükséges reformokat kell keresztülvinni, az ember igen hálás érte”.¹² Kisebbségi problémákat leszámítva e két év alatt simán mentek a rekonstrukció ügyei, és 1926. június 30-án a szanálás hivatalosan véget ért. Habár az eredmények magukért beszéltek, a népszövetségi kontroll nem szűnt meg teljesen. A kölcsön visszafizetésére lekötött bevételeket és a még fel nem használt összegeket valakinek felügyelnie kellett. A Népszövetség és Magyarország közti híd fenntartására és a fennmaradó technikai feladatok elvégzésére Tylert szemelték ki és kérték fel, aki ismét igent mondott.¹³ Így a következő három évben Tyler ideje jelentős részét továbbra is Magyarországon töltötte.

Ami a pénzügyeket illeti, a korábban elindított népszövetségi program, a magyar kormánnyal és a Nemzeti Bankkal kialakított jó kapcsolat, Tyler amerikai mivolta és a politikától való távolságtartása mind-mind sikeres együttműködést ígértek a

⁹ Bliss-Tyler Correspondence. Royall Tyler Mildred Barnes Blissnek, 1924. szept. 3. (<https://bit.ly/2UDVwCH>, letöltés 2019. dec. 11.)

¹⁰ Erről részletesebben lásd *Zsolt Nagy: Great Expectations and Interwar Realities. Hungarian Cultural Diplomacy, 1918–1941.* Bp. 2017.; *Peterecz Zoltán: Amerikai vélemények a két világháború közti Magyarországról.* Aetas 33. (2018) 144–154.

¹¹ Bliss-Tyler Correspondence. Royall Tyler Mildred Barnes Blissnek, 1924. szept. 17. (<https://bit.ly/2X7BiTp>, letöltés 2019. dec. 11.)

¹² Bliss-Tyler Correspondence. Royall Tyler Mildred Barnes Blissnek, 1925. ápr. 21. (<https://bit.ly/2wfb4Pm>, letöltés 2019. dec. 4.)

¹³ League of Nations Archives, (a továbbiakban: LNA) Financial Reconstruction of Hungary, Services and expenses of Mr. Tyler, a representative of the Trustees in Budapest. Doc. No. 52197, Registry Files, R. 302. Carel Eliza Ter Meulen Arthur Salternek és Henry Strakosch Arthur Salternek, 1926. jún. 18., valamint Bethlen István Arthur Salternek, 1926. júl. 5.

szanálás levezető szakaszára – és ez technikai szempontból mindenképpen így is lett. Magyarországon az 1926-os rekonstrukció vége után kevéssel nem túl biztató jelek mutatkoztak: a kereskedelmi mérleg negatívvá, a kereskedelmi politika pedig megszorítóvá vált, az árak időnként nagyon magasra szöktek, néhány hagyományosan jól működő magyar gazdasági ágazatot, mint például a malomipart, elhanyagoltak más ágazatok (például a textilipar) kedvéért. A kereskedelmet magas vámtarifákkal sújtották, és az import kétharmada olyan országokból érkezett, illetve az export körülbelül fele olyan országokba irányult, amelyekkel Magyarországnak nem volt vámmegállapodása.¹⁴ Ehhez járult még hozzá a szomszédos országokkal való rossz viszony és az 1920-as évek második felére jellemző kölcsönfelvételi politika, amely szörnyű mértékben eladósította az országot. Noha a negyedéves Tyler-féle jelentésekben sokszor jó benyomást keltő adatok szerepeltek, a lakosság javarésze igen rossz körülmények között, alacsony életszínvonalon élt, miközben a magyar ipar szerkezete sem volt kedvező, nem beszélve a túlduzzadt állami bürokráciáról. Ahogy Tyler is megjegyezte, a kormányzat bizonyos pozitív lépései ellenére ezek voltak „a bajok forrásai”.¹⁵ Az egyik fő problémát a mezőgazdasági szektor bizonytalan helyzete jelentette. Ha jó termés volt, és ezt sikerült megfelelő áron eladni, akkor látszólag rendben mentek az ország pénzügyei is, viszont rossz termés esetén egyből kiütköztek az agráriumot sújtó problémák, ami rányomta bélyegét az ország gazdasági összeteljesítményére. Mindezek ellenére 1927 őszén Tyler még optimistán nyilatkozott és nem látott okot aggodalomra.¹⁶

1928-ban két ízben is a figyelem középpontjába került Magyarország, és Tyler mindkét esetben aktívan követte az eseményeket. Márciusban mind a szentgotthárdi fegyverszállítási botrányt, mind az optánkérdést tárgyalta a Népszövetség, ahogy Tyler fogalmazott: „a legérdekesebb [ülés volt], amin valaha is részt vettem”.¹⁷ A szentgotthárdi fegyverszállítmány nyomán kitört botrány nem segítette Magyarország nemzetközi elszigeteltségének megváltoztatását. Az Olaszországból érkező titkos fegyverszállítmány jó alapot szolgáltatott a franciák által támogatott kisantant Magyarország ellen indított kampányához.¹⁸ Tyler élesszemű megfigyelőként jól látta, hogy a tény, hogy a magyarokat nem

¹⁴ LNA, Section No. 10, Registry Files, 1919–1927, Box 479, Economic Situation of Hungary, File 58698. Arthur Salter Royall Tylernek, 1927. márc. 23.

¹⁵ Bank of England Archive (a továbbiakban: BoE), OV 33/2. Royall Tyler Arthur Salternek, 1927. máj. 25.

¹⁶ BoE, OV 33/2. Royall Tyler Harry Siepmann-nek, 1927. szept. 3.

¹⁷ Bliss-Tyler Correspondence. Royall Tyler Mildred Barnes Blissnek, 1928. márc. 13. (<https://bit.ly/2V2Oy9g>, letöltés 2019. dec. 12.)

¹⁸ A szentgotthárdi esethez lásd League of Nations: Official Journal, 9 (1928) April 387–397. és July (1928) 905–918., 1009–1021.; *Zsiga Tibor: A szentgotthárdi fegyverbotrány. Szombathely 1990.; Új: A szentgotthárdi fegyverbotrány. Vasi honismereti és helytörténeti közlemények 35. (2008) 14–23.; Császár Ildikó: A szentgotthárdi fegyverszállítási botrány sajtóvisszhangja. Vasi Szemle 68. (2013) 579–591.*

marasztalták el, „sokkal inkább a bolygók együttállásának volt köszönhető, mintsem a kis magyar csillag erő kifejtéseinek”.¹⁹ Ezen azt értette, hogy a franciák a kisantant bizonyos lépéseit úgy értékelték, mint amik az ő érdekeik ellen történnek a térségben, ezért – figyelmeztetésképpen – csak ímmel-ámmal támogatták a cseh–román támadásokat a magyarok ellen. Az optáns-kérdésben, amely a Romániában rekedt magyar földbirtokosok pénzügyi kielégítése kapcsán merült föl, hosszú folyamat indult el, mert miután a románok nem voltak hajlandóak elfogadni egy kompetens vegyesbizottság felállítását a döntéshozatal érdekében, a Népszövetség csak igen óvatosan és gyengekezűen kezelte az esetet. Így a nemzetközi szervezet egyik alapelve, amely szerint a nemzetközi vitákban választott, független bíróság vagy bizottság hoz döntés – súlyos csorbát szenvedett.²⁰ Tyler, aki mélyen hitt a nemzetköziség eszméjében, megdöbbenőnek találta, hogy Románia képes „megbénítani a békeszerződésben foglalt eljárást azzal a fenyegetőzéssel, hogy kilép a Népszövetségből, ha az ő érdekei ellen érvényesítik a szerződést”.²¹ Ez a hozzáállás ugyanis nem sok jót jósolt a szervezet jövőjét illetően, amikor majd igazán komoly nemzetközi krízishelyzetekkel kell megküzdenie.

Ami Tyler magyarországi munkáját illeti, az 1928-as év itt sem hozott sok reményre jogosító állapotot. Noha a lakossági bankbetétek nőttek, a munkanélküliség alacsony volt, és egyéb mutatók is megnyugtatólag hathattak volna, a magyar hitelképesség folyamatosan romlott. Hiába figyelmeztették Magyarországot hivatalos és magáncsatornákon keresztül is a további hitelfelvétel veszélyére, elsősorban a rövid távú hitelek esetén a magyar kormány a könnyebb utat választotta: egy új hitellel fizette ki a régi tartozást. Ez a felfogás jellemezte a pénzügyi döntéshozatalban meghatározó szerepet betöltő személyek elképzelését is: Popovics Sándor, Bud János és még Bethlen István is úgy vélték, hogy mivel Magyarország tökeszegény ország, a külföldi hitelekből történő produktív beruházások oldhatják ezt a feszültséget.²² Ez viszont magában hordozta annak a veszélyét, hogy amennyiben a gazdaság helyzete hosszabb távon romlik, az ország katasztrofális helyzetbe kerülhet. Ráadásul ezek a befektetések elsősorban életszínvonal-növelő

¹⁹ Bliss-Tyler Correspondence. Royall Tyler Mildred Barnes Blissnek, 1928. márc. 13. (<https://bit.ly/3aFFi1n>, letöltés 2019. dec. 12.)

²⁰ Az optáns-kérdésről lásd *Francis Deák: The Hungarian–Rumanian Land Dispute*. New York, NY 1928.; *Matheovics Ferenc: A magyar–román birtokper*. Bp. 1929.; *Nagy Elek: Magyarország és a Népszövetség*. Bp. 1930. 57–82.; *Aradi Gábor: A San Remo-i tárgyalások magyarországi előkészülete*. Levéltári Szemle 52. (2002) 24–38.; *Holly Case: Between States: The Transylvanian Question and the European Idea during the Second World War*. Stanford, CA 2009. 27–30.

²¹ Bliss-Tyler Correspondence. Royall Tyler Mildred Barnes Blissnek, 1928. júl. 30. (2) (<https://bit.ly/2X5v5Yo>, letöltés 2019. dec. 13.)

²² BoE, OV 33/3. William Goode Harry Siepmann-nek, 1928. márc. 29.

és presztízs-beruházások voltak, így a későbbiekben Magyarországot nagyobb erővel sújtotta a világválság az 1930-as években.

Ilyen körülmények között ért véget Tyler első, öt évig tartó magyarországi megbízatása 1929 nyarán. Két utolsó jelentésében, melyek a megelőző hat hónapot vizsgálták, két szinte teljesen különböző Magyarország-kép rajzolódott ki a gazdasági és pénzügyi állapotokat illetően. Egyrészt az a bevételi többlet, amely jellemezte az elmúlt éveket, elapadt, a kereskedelmi deficit évről évre emelkedett, miközben jelen voltak a krónikus problémák: drága hitel, magas vámok és a Magyarország számára egyre inkább beszűkülő piacok. Másfelől viszont átlagosan javuló képet festett: a valuta stabil maradt, a bérek lassú emelkedést mutattak, a legtöbb magyar munkához jutott, a bankbetétek növekedtek, noha még mindig elmaradtak a háború előtti szinthez képest.²³ Ezt a helyzetet az is segítette, hogy külpolitikai értelemben Magyarország helyzete megerősödött: kilépett a korábban jellemző elszigeteltségből – elsősorban Olaszország segítségének köszönhetően –, és Bethlen visszafogottságot mutatott a revízió kérdésében, mely a legfőbb magyar törekvés volt a két világháború közötti időszakban. A kormányzat ezzel és a királykérdés végleges elnapolásával kihúzta a kisantant támadásainak méregfogát, sőt sikerült barátságosabb légkört teremtenie ezekkel az országokkal, különösen Jugoszláviával. Tyler nagyra tartotta Bethlen államférfiúi lépéseit, és távozásakor úgy gondolta, az ország megbízható kezekben és állapotban van. Sem ő, sem a magyar fél nem gondolta ekkor, hogy a tisztviselőnek a pénzügyi helyzet miatt hamarosan ismét hosszabb ideig Magyarországon kell majd tartózkodnia.

Az 1929 őszén elindult gazdasági-pénzügyi krízis, amely azután 1931-ben világméretű gazdasági válsággá duzzadt és megnyomorított szegény és gazdag országokat egyaránt, Magyarországot sem kímélte. A korábban említett strukturális fogyatékoságok és rossz döntések következtében az ország még sérülékenyebb volt egy ilyen méretű krízis esetén. S mivel 1929-től a külföldi kölcsönök lehetősége gyorsan megszűnt, a korábbi hitelek nyomán felgyülemlett tartozás egyre nagyobb terhet jelentett az országnak, miközben a külföldi felvevő piacon egyre csökkenő áron lehetett eladni a magyar agrártermékeket (főként a búzát). Így 1931 nyarán nyilvánvalóvá vált: Magyarország a tönk szélére került, és külső beavatkozás nélkül nem lesz képes saját pénzügyeit rendbe hozni. Ismét a Népszövetség karolta fel a magyar ügyet, és ősszel egy pénzügyi tanácsadót neveztek ki a magyar kormány mellé, aki nem lehetett más, mint Royall Tyler, aki ismét úgy érezte, hogy nem utasíthatja vissza a felkérést.²⁴

²³ BoE, OV 33/74. Royall Tyler Arthur Salternek, 1929. febr. 14. és 1929. máj. 25.; BoE, OV 33/4. Royall Tyler Harry Siepmann-nak, 1929. máj. 30.

²⁴ Bliss-Tyler Correspondence. Royall Tyler Mildred Barnes Blissnek, 1931. szept. 26. (<https://bit.ly/2V0T346>, letöltés 2019. márc. 20.)

A Bethlent váltó új miniszterelnök, Károlyi Gyula bevezetett egy sor megszorító intézkedést, amelyek korántsem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket. Kézzel fogható sikerek nélkül Károlyi gazdaságpolitikája hamarosan igen nagy ellenállásba ütközött a hagyományosan szegény rétegek, az agráriusok és a kereskedők körében egyaránt.²⁵ Tyler megérkezése után azonnal belevetette magát a munkába. Többször is találkozott és tárgyalt Károlyival a helyzetről és sürgette, hogy a Népszövetség Pénzügyi Bizottságának javaslatai alapján a kormány indítson új pénzügyi programot, különös hangsúllyal a külföldi valutaszabályozás megerősítésére.²⁶ Tanácsadói tevékenysége eredményezett ugyan néhány konkrét lépést, de messze elmaradt a Népszövetség reményeitől.²⁷ Annak ellenére, hogy a miniszterelnök nem volt járatos a gazdasági és pénzügyi kérdésekben, Tyler „rop-pant mód kedvelte Károlyit, és mindig egyetértésben dolgoztak”.²⁸ Tyler nagyra értékelte, hogy Károlyi legalább megpróbált itt-ott takarékoskodni, még ha ezek a kísérletek gyakorlatilag egyáltalán nem is javítottak a siralmas állapotokon.

Ezek között a viszonyok között – a magyar kivitel és behozatal általános csökkenése, a belföldi fogyasztás drasztikus visszaesése, a külföldi kölcsönök elapadása stb. – már csak idő kérdése volt, hogy a magyar kormány mikor tesz valamilyen elke-seredetebb lépést. Annak ellenére, hogy Tyler azt jósolta, a magyar kormány nem tervez fizetési moratóriumot pénzügyi kötelezettségeivel kapcsolatban, karácsony előtt a nemzetközi kölcsönök ügyében mégis részleges fizetés-felfüggesztés történt.²⁹ A felhalmozott adósságok törlesztőrészelete és kamatai 300 millió pengőt tettek ki, míg a külkereskedelem mindössze 14 millió pengőt produkált.³⁰ Az év végi jelentésében Tyler hangsúlyozta a további kormányzati kiadás-csökkentés szükségességét, valamint – a megváltozott körülményekre való tekintettel – jelentős változtatások szükségességét az agrárszektorban, illetve az ipari protekcionizmus újragondolását.³¹ Tyler a pesszimista hangulat közepette is megőrizte optimizmusát: „úgy érzem, a kormányrúd már nincs annyira beszorulva, mint amikor megérkeztem ide”.³²

²⁵ Károlyi Gyula miniszterelnökségéről lásd *Márkus László: A Károlyi Gyula kormány bel- és külpolitikája*. Bp. 1968.

²⁶ BoE, OV 33/8. Royall Tyler a Pénzügyi Bizottságnak, 1931. nov. 6.; LNA, P. 32, Royall Tyler Papers, 1920–1944, Box 261, Folder 3. Notes addressed from Tyler to Károlyi on questions of budgets. Royall Tyler Károlyi Gyulának, 1931. nov. 17.

²⁷ BoE, OV 33/8. Royall Tyler Otto Niemeyernek, 1931. nov. 18.

²⁸ Bliss-Tyler Correspondence. Royall Tyler Mildred Barnes Blissnek, 1932. okt. 1. (<https://bit.ly/2UZsYm1>, letöltés 2019. márc. 21.)

²⁹ LNA, P. 32, Royall Tyler Papers, 1920–1944, Box 261, Folder 1. Royall Tyler Alexander Lovedaynek, 1931. dec. 2.

³⁰ *Pogány Ágnes: Válságok és választások*. Aetas 15. (2000) 4. sz. 33.

³¹ BoE, OV 33/9. Tyler első negyedévi jelentése, 1932. jan. 12.

³² Bliss-Tyler Correspondence. Royall Tyler Mildred Barnes Blissnek, 1932. jan. 8. (<https://bit.ly/2wNM1f>, letöltés 2019. márc. 20.)

Ennek ellenére a helyzet inkább súlyosbodott és ez már rá is kihatott. Az egyébként tipikusan szangvinikus amerikai fél év eltelte után jól érzékelhetően jelezte frusztráltságát egy magánlevélben, amikor egy különösen gondterhelt április után úgy fogalmazott: „öt kimerítő hét után magyar földön, kedves Mildred, úgy érzem, hogy ha még egy napot maradok és még egy magyart látok, üvöltöni fogok”.³³

A válság mélypontját – magyar részről – 1932 júniusa jelentette. Miután a megmaradt aranytartalék nagy részét is kénytelenek voltak eladni, Magyarország az 1924-es népszövetségi kölcsön részletfizetését is megtagadta. Az előző téli részleges moratórium után ez volt az egyetlen külföldi adósság, amelyet továbbra is hűségesen törlesztett a magyar fél, ám nyáron már ezt is képtelen volt az ország teljesíteni, így egyoldalú és teljes moratóriumot vezetett be mind a rövid, mind a hosszú lejáratú hitelekre. Az ugyanakkor lezajlott lausanne-i konferencia kis örömet jelentett az ürömben. Itt ugyanis megállapodás született arról, hogy az első világháború után megállapított jóvátételi fizetéseket gyakorlatilag eltörlik. A gazdasági világválság ugyanis lehetetlenné tette, hogy a korábbi vesztes államok ilyen terheket teljesítsenek olyan körülmények között, amikor az átlagos feladatok is meghaladták a legtöbb kormány pénzügyi lehetőségeit. Noha Magyarországnak nagy elégtételt és elvileg könnyebbséget jelentett a jóvátételi fizetések alól való mentesség, a valóságban a helyzet semmit sem javult.

Érdeemes Tylernek a helyzetre adott elemzését hosszabban is idézni. Részben a párizsi békekonferencia által teremtett lehetetlen helyzet, amit a volt Monarchia utódállamainak egymás közötti „rossz-szomszédi” viszonya csak súlyosbított, majd a gazdasági világválság kirobbanásával előállott körülmények a következő megfigyelésre készítették Tyler: „A kérdés az, hogy sikerül-e valamilyen módon a belső vázart egyben tartani, amíg meg nem történnek bizonyos dolgok. Ezek közé tartozik annak felismerése, hogy a világ ráébred: a Duna menti országoknak arra a célra kölcsönadott pénz, hogy gazdaságilag mindegyik önellátóvá váljon (és ezzel teljesítsék a békeszerződésekben sejtetett ígéreteket) elveszett. Azt a tényt is el kell fogadni, hogy a korábbi Habsburg Monarchia területén felállított vámhatárokat – így vagy úgy – el kell törölni. De mi lesz azután, ha ezeket megértik? Valami biztosan, de az az ember feladata, hogy amennyire lehet, a térségben minél nagyobb darab maradjon épségben”.³⁴ Ebben a gondolatban jól körvonalazódik az az amerikai elképzelés, ami egészen 1918-ig tartotta magát, majd a Közép-Kelet-Európában újra megjelenő problémák miatt megint előtérbe került. Nevezetesen, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia, annak minden fogyatékoságával együtt is, még mindig stabilabb és életképesebb egységet alkotott, mint az egymással

³³ Bliss-Tyler Correspondence. Royall Tyler Mildred Barnes Blissnek, 1932. máj. 11. (<https://bit.ly/3bOAxDa>, letöltés 2019. márc. 20.)

³⁴ Bliss-Tyler Correspondence. Royall Tyler Mildred Barnes Blissnek, 1932. aug. 15. (<https://bit.ly/349dnV7>, letöltés 2019. márc. 21.)

ellenségeskedő utódállamok, amelyek ékes bizonyosságul szolgáltak arra, hogy ha szomszédos országok csak saját érdekeiket nézik, és nem veszik figyelembe a térség összetett érdekeit, akkor a végeredmény egy instabil régió lesz.

Éppen a válság legmélyebb pontján Magyarországon elkezdődött a Gömbös-korszak. A Népszövetségnek az új miniszterelnökkel kellett együttműködnie, és Tylernek is ebben a politikai környezetben kellett munkáját végeznie. A tisztviselő meglepően jól mérte fel Gömbös Gyula egyéniségét, noha személyesen alig ismerte az új miniszterelnököt. „Az elmúlt három év hadügyminisztereként – írja – kompetens és józan gondolkodású volt, habár nem gondolnám, hogy megszabadult volna a parlamenten kívüli módszerek iránti vonzalmától, amikor csak a körülmények miatt úgy érzi, ez a helyes út.”³⁵ Tylernek is feltűnt, hogy nincsenek nemesi származású férfiak az új kabinetben, ami „az első ilyen alkalom, kivéve a bolsevik időket. Még a Magyar Köztársaságot is egy grófnak kellett vezetnie” – jegyezte meg.³⁶ Noha nem tudta, pontosan mit várhat Gömböstől a pénzügyi problémák közös megoldása terén, Tyler úgy döntött, hogy teljes mértékben segíti majd az új miniszterelnököt, és csak később alkot róla véleményt. Úgy gondolta, Gömbös számára „itt a lehetőség, és ha megérti, hogy a költségvetést egyensúlyba kell hozni, és ezért mindent meg is tesz, akkor megérdemli azon ország háláját, ahol kevés ember hajlandó felismerni a legegyszerűbb igazságokat”.³⁷ Mindezek ellenére a Gömbössel és Imrédy Bélával, az új pénzügyminiszterrel való viszonya nem volt teljesen feszültségmentes. Tyler többször tárgyalt négyszemközt a miniszterelnökkel, és később Imrédy is jelen volt némelyik ilyen megbeszélésen – Henry Bruce-szal egyetemben, akit a Nemzeti Bankhoz rendelték ki tanácsadónak vele egyidejűleg. Tyler azzal érvelt, hogy a költségvetés egyensúlyához elkerülhetetlen lesz bizonyos kellemetlen és népszerűtlen intézkedéseket meghozni: a béreket csökkenteni kell, ugyanakkor a forgalmi adókat növelni, mindemellett bezárni az MÁVAG-ot és átszervezni a MÁV-ot. Gömbös és Imrédy ellenben azt állította, hogy a költségvetési hiány nem rúg akkorára, mint azt Tyler jósolja, és mindössze egy apróbb korrekció elegendő lesz majd.³⁸ Miután a legfrissebb adatok is rendelkezésre álltak, kiderült, hogy Tylernek volt igaza, de Gömbös még mindig ellenállt, mert a Népszövetség által kért lépések nem álltak összhangban saját víziójával. A miniszterelnök inkább a közigazgatási létszámot kívánta csökkenteni a fizetések helyett, amelyek már amúgy is igen alacsonyak voltak.

³⁵ Bliss-Tyler Correspondence. Royall Tyler Mildred Barnes Blissnek, 1932. október 1. (<https://bit.ly/2UHZTgl>, letöltés 2019. márc. 21.)

³⁶ Uo.

³⁷ Uo.

³⁸ LNA, P. 32, Royall Tyler Papers, 1920–1944, Box 261, Folder 1, Correspondence with A. Loveday. Royall Tyler Alexander Lovedaynek, 1932. dec. 7.

Tyler erre azzal érvelt, hogy ebben az esetben a pengő vásárlóértéke roppanna meg, ami további pénzügyi katasztrófához vezetne. Végül sikerült meggyőznie Gömböst, legalábbis elvi síkon, és ígéretet kapott, hogy olyan terveket terjeszzenek elő Imrédyvel, amelyek Tyler javaslatait követik majd.³⁹

Lassan megjelentek az első biztató jelek. A magyar kormány legalább részben követte a népszövetségi tanácsadó ötleteit: csökkentették a köztisztviselők létszámát és egyéb költségeket, növelték a közvetlen adókat, sikerült egy éves időtartamra standstill megállapodásokat⁴⁰ kötni amerikai, brit és svájci hitelezőkkel, és három évnyi negatív trend után sikerült a magyar export értékében növekedést realizálni.⁴¹ Természetesen ezek mind helyükön kezelendő adatok voltak, hiszen amíg a mezőgazdaság nem áll lábra, addig tartós marad az ország gazdasági stagnálása. Az idő előrehaladtával azonban a számok egyre javuló tendenciát mutattak, amit két folyamatnak lehetett köszönni. Egyrészt a nemzetközi termelékenység és kereskedelem kezdett visszatérni a korábbihoz hasonló kerékvágásba, ami pozitívan hatott Magyarországra is. Másrészt Gömbös új piacok felkutatására tett energikus erőfeszítéseket (különösen az agrárszektorban). A három ország, ahol sikerült elérnie a magyar búza jelentősebb mennyiségű felvásárlását, az Olaszország, Ausztria és Németország volt.⁴² Ez azonban azt is elősegítette, hogy Magyarország egyre inkább a náci-fasiszta tengely országai felé közeledett, és a mélyebb gazdasági kapcsolatok a későbbiekre nézve meghatározók voltak. Mivel a nyugati, valamint a szomszédos országok nem segítettek a magyar válság enyhítésén, nehéz kárhoytatni a magyar vezetést e lépések megtétele miatt. Sokan akkor is és később is úgy gondolták, Gömbös valójában nem utánozta egyik vagy másik országot, de megvoltak benne a személyes ambíciók arra, hogy sok szempontból a fasiszmushoz hasonló államot próbáljon kiépíteni. Emellett a különböző krízishelyzetek is – bel- és külföldiek egyaránt – hasonló politikai válaszokat csikartak ki ezen országokból. Mindenesetre 1933 őszére egy enyhe javulást lehetett érzékelni a magyar állapotokban, amiről Tyler – a rá jellemző töretlen optimizmussal – azt írta: „reménnyel tekintek a jövő felé”.⁴³

És valóban, a következő három év alatt folyamatosan javult a gazdasági helyzet. Az 1932–1933-as mélypontot sikerült az országnak maga mögött tudnia, és különösen az 1936-os bő termésnek köszönhetően – ami mindig is a magyar

³⁹ Uo. Royall Tyler Alexander Lovedaynek, 1932. dec. 9.

⁴⁰ Ez a nehéz helyzetben lévő adós és annak hitelezői közötti átmeneti megállapodás az adós stabilabb helyzetének megteremtéséhez.

⁴¹ League of Nations: Official Journal 14. (1933) July Part I. 906–907.

⁴² *Gergeley Jenő*: Gömbös Gyula. Vázlat egy politikai életrajzhoz. Bp. 1999. 115.; *Vonyó József*: Gömbös Gyula. Bp. 2014. 182., 185.

⁴³ Bliss-Tyler Correspondence. Royall Tyler Mildred Barnes Blissnek, 1933. nov. 27. (<https://bit.ly/2Xcqvwv>, letöltés 2019. márc. 23.)

gazdaság legfontosabb aspektusa volt – az ország bevételei is emelkedtek, csakúgy, mint a munkaerőpiacon elhelyezkedők száma és a fogyasztás. Noha az össztermelés valóban nőtt, és a nehéz- és könnyűipar is jobban teljesített, a külkereskedelem volumene még mindig csak kevesebb mint fele volt az 1929-es évinek, és a megélhetési költségek is emelkedtek. Az adósság rendezése viszont kezdett megoldódni, a klíringegyezmények helyett ismét a pénzügyi tranzakciók kaptak szerepet.⁴⁴ Nem csoda, ha Tyler a Népszövetség Pénzügyi Bizottsága előtt úgy nyilatkozott: „Magyarország helyzete ígéretes jeleket produkál”.⁴⁵

Mivel az 1937-es adatok alátámasztották a korábbi pozitív jelentéseket és számokat, elérkezett az idő, hogy Tyler befejezze második magyarországi küldetését. Ennek megfelelően az utolsó negyedévi jelentésében mérleget vont az elmúlt hat évről és annak eredményeiről. Az ország pénzügyi helyzete kielégítő lett, a Nemzeti Bank és a Kincstár megerősödött, a költségvetés már harmadik éve egyensúlyban állt, nem volt infláció, a külföldi hitelezők nagy része elfogadta a magyar ajánlatot az adósságrendezésre vonatkozólag, az adósságállomány öt milliárd pengőről egynegyedére zsugorodott, és végre a külkereskedelem is kített magáért, ugyanis az első világháború óta először jelentkezett a legmagasabb export többlettel. Tyler nem győzte dicsérni a Gömbös halála utáni Darányi Kálmán vezette magyar kormányt az együttműködéséért és az esetenkénti bátor és fájdalmas döntésekért, amelyek szerinte elengedhetetlenek voltak a siker érdekében. Smithhez hasonlóan, zárszavában Tyler is azt a figyelmeztetést fogalmazta meg, hogy Magyarországnak nagyon óvatosan kell örködnie a nehéz küzdelem árán elért sikerei felett, és a jövőben nem szabad felelőtlen költekezésbe kezdenie.⁴⁶ Mindezek alapján érhető, ha Tyler az általa viselt ellenőrző poszt megszüntetése mellett kardoskodott. Úgy gondolta, a magyarok „hűségesen viselkedtek a Pénzügyi Bizottsággal szemben számos kritikus éven keresztül”, és nem csupán megérdemelték az ellenőrzés megszüntetését, de igen neheztelnének, amennyiben ez nem történik meg.⁴⁷ Mivel a magyar fél előbb-utóbb maga indítványozta volna a kontroll megszüntetésének kérdését, Tyler úgy érvelt, jobb, ha azt a Népszövetség kezdeményezi. Hasonlóan gondolkodott Alexander Loveday,

⁴⁴ LNA, P. 32, Royall Tyler Papers, 1920–1944, Box 261, Folder 6. Financial Committee, Sixty-Second Session, Verbatim Report of the Second Meeting, Geneva, September 14, 1936; LNA, Section 10C, Finance, Financial situation of Hungary, Box 4594, File 27345. Financial Position of Hungary in the Fourth Quarter of 1936, Twenty-first Quarterly Report by Mr. Royall Tyler; League of Nations: Official Journal 17. (1936) November 1341–1342.

⁴⁵ LNA, P. 32, Royall Tyler Papers, 1920–1944, Box 261, Folder 6. Financial Committee, Minutes of the meeting, December 7, 1936.

⁴⁶ LNA, Section 10C, Finance, Financial situation of Hungary, Box 4594, File 32998. Twenty-fifth and Final Report by Mr. Royall Tyler.

⁴⁷ Bliss-Tyler Correspondence. Royall Tyler Mildred Barnes Blissnek, 1937. szept. 4. (<https://bit.ly/3bRSEFM7>, letöltés 2019. ápr. 2.)

a Pénzügyi Szekció igazgatója és Vilém Pospíšil, a Pénzügyi Bizottság akkori elnöke, habár a brit oldalról ellenállást lehetett tapasztalni. A Bizottság korábbi és jelenlegi brit tagjai, Otto Niemeyer és Frederick Phillips is elleneztek az ellenőrzés feloldását. Különösen Niemeyernek volt nagy befolyása, és sikerült is elérnie, hogy a brit miniszterelnök úgy utasítsa Phillipset, hogy az ellenőrzést megszüntető indítvány ellen szavazzon. Végül csak „hosszú csata után”, két bizottsági ülésnek és a köztük elvégzett sok munkának köszönhetően született meg a Magyarországra nézve kedvező döntés.⁴⁸ A Pénzügyi Bizottság a Népszövetség Tanácsának benyújtott jelentésében hangsúlyozta „az elért egyenletes javulást”, és a pozitív eredmények tükrében úgy döntött, hogy „a magyar kormánnyal egyetértésben, március 31-ével Tyler úr budapesti állását megszünteti, és tisztelettel adózik Tyler úr ebbéli szolgálatának kivételes érdemei előtt, amelyeket 1931 októberétől végeztet”.⁴⁹

Az 1926-os pénzügyi rekonstrukció lezárásához hasonlóan a felek ismét kölcsönösen dicsérték egymást. A magyar külügyminiszter, Fabinyi Tihamér továbbította a magyar kormány háláját, „különösképpen Royall Tylernek és Henry James Bruce-nak, önfeláldozó és felbecsülhetetlen együttműködésükért, amelyet az elmúlt hat évben Magyarország érdekeinek szenteltek, és amely nagyban hozzájárult ahhoz az eredményhez, amelyet Magyarország saját pénzügyi és gazdasági rekonstrukció érdekében tett erőfeszítései és áldozatai eredményeztek”.⁵⁰ 1938 januárjában a Tanács részéről is megtörtént a hivatalos bejelentés, miszerint a Népszövetség Magyarország pénzügyi stabilizációjáért végzett munkája befejeződött, és Tyler megbízatása 1938. március 31-én megszűnik. Ezentúl csak évi vagy félévi beszámolót tartottak szükségesnek Genfben a magyar pénzügyi helyzet alakulásáról. A magyar népszövetségi képviselő ezen a fórumon is kifejezte köszönetét a Népszövetségnek, Tylernek és Bruce-nak. Érthetően a Népszövetség is elégedett volt saját embere teljesítményével. Tyler munkájával kapcsolatosan a szervezet hangsúlyozta a „figyelemre méltó képességet, az éberséget és gondos döntéseket, amelyeket feladata során hozott [...], mely feladatot töretlen elszántsággal és odaadással végzett, így annak kivételes eredménye lett”.⁵¹ Tyler a maga részéről

⁴⁸ Bliss-Tyler Correspondence. Royall Tyler Mildred Barnes Blissnek, 1937. szept. 4. (<https://bit.ly/2xKOCma>, letöltés 2019. ápr. 3.)

⁴⁹ League of Nations: Official Journal 19. (1938) February 162.; LNA, Section 10C, Finance, Financial situation of Hungary, Box 4565, File 32491. Supplement to the Report of the Financial Committee on the work of its sixty-fifth session, Hungary, January 26, 1938.

⁵⁰ LNA, P. 32, Royall Tyler Papers, 1920–1944, Box 261, Folder 6. A magyar pénzügyminiszter a Pénzügyi Bizottság elnökének, 1937. december 18-a körül; League of Nations: Official Journal 19. (1938) February 129–130.

⁵¹ League of Nations: Official Journal 19. (1938) February 78.

megköszönte a magyar kormány „rendületlen erőfeszítéseit a hosszú évek alatt”, és igen meghatódott, hogy „Magyarország barátjának tartja”.⁵²

A magyar lapok, melyek többször csak langyos érdeklődést mutattak Tyler negyedéves jelentései iránt, most, hogy az ellenőrzés megszüntetését bejelentették, hirtelen ismét nagy figyelmet szenteltek a tisztviselő tevékenységének, és egyöntetűen, látványosan dicsérték őt. Az *Ujság* a történeteket „emlékezetes és boldog eseményként” aposztrofálta, és azt írta, hogy „ez a kitűnő gazdasági szakértő »teljes megértéssel volt Magyarország helyzete iránt«, szimpátiával nézte pénzügyeink rendezésére irányuló törekvéseinket és alapos számadataiból levont konklúziói számos hasznos tanáccsal szolgáltak az ország pénzügyeit intéző köröknek”.⁵³ A lap cikke annak a megkönnyebbülésnek és egyben büszkeségnek is hangot adott, hogy Magyarország visszanyerte teljes függetlenségét pénzügyi sorsa felett.⁵⁴ Schober Béla, a Magyar Nemzeti Bank korábbi vezérigazgatója is dicsérte Tyler jelentéseit, „amelyek mindig alaposak, bölcssek és minden részletre kiterjedőek voltak”, és kiemelte, hogy az amerikai tanácsadó „a legnagyobb szolgálatot tette hazánknak, s ezt a legdiszkrétebb módon”.⁵⁵ Úgy fogalmazott, hogy Tyler az elmúlt hat évben „inkább bölcs és megértő tanácsadó volt, mintsem ellenőr”, és „elsősorban Tyler úrnak köszönhetjük, hogy itteni feladata befejezése megnyugtató és általánosan is jól látható jele Magyarország pénzügyi konszolidációjának, s azt nem politikai eseménynek tekintik”.⁵⁶ Egy másik hazai lap Tyler Magyarországhoz fűződő személyes viszonyát emelte ki: „Hosszú évek során megszerettük e fanyar angolszász gentleman”, fogalmazott *A Reggel*, „aki nem mondott mindig kellemes dolgokat, s az igazmondás nem mindig barátságos erényét gyakorolta, de őszinte és igaz barátunknak bizonyult, megtanulta nyelvünket és otthon érezte magát köztünk”.⁵⁷ *A Honi Ipar*, a gazdaságra szakosodott folyóirat elsősorban Magyarországbán találta meg a válságból való sikeres kilábalás mintáját, de elismerte, hogy Tyler „jószándékú, nemes gondolkodású gentlemanként végezte második megbízását is. Megadhatjuk neki a legnagyobb címet, amivel egy itt járt, értünk dolgozó külföldit illethetünk: »Mr. Tyler, Magyarország barátja«.”⁵⁸ Így hat év elteltével, 1924 óta összesen tizenegy évnyi magyarországi szolgálat után Tyler készen állt a távozásra. Noha azt írta barátjának, „nagyon sajnálja, hogy el kell hagynia” a

⁵² Uo., 79.

⁵³ *Ujság*, 1938. január 28. 1. [Kiemelés az eredetiben.]

⁵⁴ Uo.

⁵⁵ Pester Lloyd, 1938. január 28. (reggeli kiadás) 3.

⁵⁶ Uo.

⁵⁷ *A Reggel*, 1938. január 31. 12.

⁵⁸ *Honi Ipar*, 1938. február 12. 5.

magyar fővárost és országot, biztosan megkönnyebbülést is érzett, hiszen végre új kihívások felé fordulhatott.⁵⁹

Nehéz biztosat állítani Royall Tyler Magyarországhoz és a magyarokhoz való viszonyáról azon a kliséen túl, hogy kedvelt bennünket és a kultúránkat. Az nagy valószínűséggel kijelenthető, hogy e Kárpát-medencei térség, a Kelet–Nyugat mezsgyéje unikum volt addigi tapasztalatai során, hiszen korábban csak a nyugati világban élt. Magyarország volt az egyetlen nem nyugati ország, ahol hosszabb időt töltött, sőt, Franciaországon és Svájcön kívül sehol sem tartózkodott ilyen hosszú ideig Európában. A magyaroknak a világban elképzelt helyéről és fontosságáról, ahogyan azt Tyler érzékelte, álljon itt egy 1927-ből való levélrészlet, amelyben így fogalmazott: a magyar „emberek általában azt képzelik, hogy az egész földkerekség az ő kis különleges világukra szegezi a tekintetét”.⁶⁰ Noha ez a másoktól is gyakran hallható vélemény látszatra ellentmond Tyler Magyarország iránti esetleges elfogultságának, ez a megnyilatkozása inkább a kivételek közé tartozik, mintsem jellemző volna rá a magyarokkal kapcsolatban. Mindenesetre az tény, hogy a magyar nyelv elbűvölte. A főbb nyugati nyelvekhez képest egy teljesen más szisztémára épülő grammatikai rendszerrel találta magát szemben, amelyben az ősi magyar kultúrát vélte visszatükröződni, és amely számára a magyar lelkiség alapjait is megmutatta. Úgy gondolta ugyanis, a számos olyan szó, melyben ugyanaz a magánhangzó többször is előfordul, „a pusztá, a sztyeppe és az alföld monotonitásának hatása”, mint például a „kereskedelem” szavunk. „Van [bármelyik fő európai nyelvben] egyetlen olyan szó is, amelyben három vagy több szótag ugyanazt a magánhangzót használja?” – tette fel a kérdést. Tyler más észrevételeket is tett rólunk, kiemelte például a bizonyos magyarok körében tapasztalható „angol mániát”, ami elsősorban arisztokraták között az angol felsőbb osztály utánzásában jelentkezett. Megfigyelése szerint az „úriember” (gentleman) szót szinte kizárólag a britekre használták, és a németekkel való beszélgetés során sokszor már a pillantásuk is elárulta, hogy ez a fajta tulajdonság mennyire ritka a németek között. Rendszeres volt, hogy ezek a magyarok még egymás között is angolul beszéltek, aminek eredménye az igen szokatlan „Hunglish”, azaz a magyar idioszinkráziával telítődött angol nyelv volt. A politikai dimenzióra kivetítve azonban ez a trend nem tudott érvényesülni. Az elvesztett területekért folytatott erőfeszítéseket csak Németországgal közösen lehetett valamilyen szintig megvalósítani, és amikor Magyarországnak „választania kellett aközött, hogy Németország megszállja vagy együtt menetel vele, akkor a menetelés mellett döntött”. De Tylerre mély benyomást tett, hogy ennek ellenére 1940 februárjában, amikor egy katonai bált tartottak az

⁵⁹ Bliss-Tyler Correspondence. Royall Tyler Tyler Mildred Barnes Blissnek, 1937. dec. 19. (<https://bit.ly/2ywk08t>, letöltés 2019. ápr. 3.)

⁶⁰ Bliss-Tyler Correspondence. Royall Tyler Tyler Mildred Barnes Blissnek, 1927. szept. 25. (<https://bit.ly/2R7t3Dc>, letöltés 2019. dec. 11.)

egyik legelőkelőbb budapesti szálloda termében, az eseményt az “It’s a Long Way to Tipperary” című első világháborús angol katonadallal nyitották meg.⁶¹

Tyler magyarországi működésének jelentősége több szinten is jelentkezett. Egyrésztől összekötő kapocs volt Magyarország és a Népszövetség között, melyben a nemzetközi szervezet gyakorlatilag a hitelezni hajlandó országokat képviselte, valamint a politika terén ez jelentette a hidat Magyarország nemzetközi legitimációjához. Mindemellett Tyler amerikai volt, s a magyarok körében a britek mellett az amerikaiaknak volt a legmagasabb ázsiójuk. Az Egyesült Államok jelentette azt a semleges nagyhatalmat, amely nem volt részese Trianonnak, és sok magyar – teljesen tévesen – azt remélte, egy esetleges revízióban is segítségükre lesz. Propaganda szinten Magyarországon az amerikaiakat dicsérték minden itteni munkájukért (elég csak Harry Hill Bandholtzra vagy Jeremiah Smith., Jr.-ra gondolnunk), amire rá is szolgáltak. Így tehát Royall Tyler is ezt a magasztos amerikai eszmét testesítette meg: elfogulatlan, de a magyarokat kedvelő, számukra a nemzetközi elfogadottságot erősítő és a lehetőségeiket szélesítő embert volt. Noha távozásakor kevésbé tudhatta még bárki, de Tyler magyarországi szakértelme és kapcsolatai a későbbi, különösen a második világháborús évek alatt is értékesnek bizonyultak, majd a magyar ügyek szempontjából az amerikai hírszerzés egyik kulcsembere lett, különösen 1943–1944-ben, amikor a Kállay-kormány a háborúból való kiugrás lehetőségeit kereste.

ROYALL TYLER AND THE HUNGARIAN FINANCIAL CRISES IN THE INTERWAR YEARS

by Zoltán Peterecz

SUMMARY

Royall Tyler spent the larger part of the interwar years in Hungary following 1924, when he became a deputy of Jeremiah Smith, Jr., Commissioner-General of the financial reconstruction of Hungary. He represented the League of Nations in various capacities, but was primarily a financial adviser to the various Hungarian governments in the 1920s and 1930s. Being an American, he was welcome in Hungary, and was thought of as an impartial arbiter concerning Hungarian affairs. The article seeks to shed some light on this hardly known but important figure in Hungarian history, and his attitude towards Hungary and Hungarians. The focus will be Tyler’s activity concerning Hungarian finances in the 1920s and 1930s, in which capacity he was the League of Nations’ contact in Hungary. On many occasions, Tyler represented the link to the Western world.

⁶¹ A bekezdésben található idézetek forrása: Thompson Todd Collection, Folder: Hungary. Hungary 1 Sept. 1931–.